ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2023/ № 12

Termiz – 2023

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.11.2023
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
www.philologicalresearch.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.11.2023
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www. philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.11.2023
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

М У Н Д А Р И Ж А

TILSHUNOSLIK

TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH
Graduonimik yondashuv evfemalar o‘quv lug’atini takomillashtirish usuli sifatida 7

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH,
IBRAGIMOVA ZAMIRA YULDASHEVNA
Qoraqalpog‘iston respublikasi xo‘jayli tumani etnotoponimlari 11

RAXIMOVA UMIDA
Qofiyada ruhiy holat tasviri 14

BABADJANOV MANSURBEK,
OBIDOVA MUAZZAMXON
Tarjima asarlarda qo‘llanilgan frazemalarning lingvomadaniy xususiyatlari 18

TOJIYEV ALIMJON MUYDINOVICH
O‘zbek tilshunosligi va mumtoz adabiyoti tarixida sinkretizm masalasi 20

KADIROVA ZAYNURA ZAYNIDINOVNA
Alisher navoiy nasriy asarlaridagi perifrazalarning sintaktik xususiyatlari 23

TESHABOYEVA GULNOZA
Ta’mning emotsional-estetik xususiyatlarini belgilashda sezgilarning shaxs ongidagi roli 27

ЗАРИПОВА МАТЛУБА КУЛФИДИНОВНА
Совмещение архаического и современного
значений слов в произведениях М.Цветаевой 33

NURIDDINOVA SHAXNOZA KAXOROVNA
Afsonaviy qahramonlar, asar qahramonlari nomi bilan bog‘liq tibbiy eponimlar 36

ADABIYOTSHUNOSLIK

ЮЛДАШЕВ НОРМАТ ТЕМИРОВИЧ
Чўлпон шеъриятининг синтактик хусусиятлари 40

MUXTOROVA UMIDA TOLIB QIZI
Badiiy asar strukturasida miflar va ijodkor Chingiz Aytmatovning
falsafiy-ijtimoiy konsepsiyasi 43

МУНДАРИЖА

UMURZOQOV BAHRIDDIN
HASANOVA SHAFOAT
Aliy safiy hiraviy ilmiy-adabiy merosi 47

ОЧИЛОВ ОЗОДЖОН МАРДИЕВИЧ
XX аср бошлари хитой ва ўзбек шеъриятида янги парадигмаларнинг
юзага келиш сабаблари хусусида..... 51

XAITOVA YULDUZ
Detal va voqea-hodisalar obrazida ijodkor ruhiyati talqini 53

HAMDAMOV ULUG‘BEK HASAN O‘G‘LI
O‘zbek avtobiografik romanlarida tarixiylikning badiiy talqini
(“Kafansiz ko‘milganlar” romani misolida).....58

TA’LIM

SAIDOVA ZARNIGOR TOSHBOBO QIZI
Talaba yoshlarni ma’naviy axloqiy tarbiyalashning mazmuni va mohiyati 61

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 1-2
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O‘ZBEK AVTOBIOGRAFIK ROMANLARIDA TARIXIYLIKNING BADIIY TALQINI (“KAFANSIZ KO‘MILGANLAR” ROMANI MISOLIDA)

Hamdamov Ulug‘bek Hasan o‘g‘li,
Termiz davlat universiteti,
O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: hamdamov_u95@mail.ru
+99899-057-09-50

Tarixiylik badiiy ijodda o‘tmish voqealari va davrlarning badiiy talqini orqali muayyan davr ruhi, ijtimoiy tafakkur va insoniy taqdirlarni aks ettirish jarayonidir. U klassik adabiyotda ham, modern va postmodern adabiy oqimlarda ham muhim estetik mezon hisoblangan. Badiiy adabiyotda tarixiylik va badiiylik o‘rtasidagi muvozanat asar sifatini belgilovchi asosiy tamoyil hisoblanadi. Tarixiylik – asardagi voqeliklarning haqiqiy tarixiy kontekst, hodisalar va shaxslar bilan mosligini ta’minlashdir[1].

Shukrulloning “Kafansiz ko‘milganlar” romanida sho‘rolarning qatag‘on siyosati oqibatida yozuvchining hibsga olinishi, tergov jarayonlari, qamalishi va uzoq Sibir o‘rmonlaridagi hayoti tasvirlangani bois, avtobiografik romanlar bilan bog‘liq tarixiylik tamoyili ana shu voqealar tafsiloti bilan chambarchas bog‘liq. Mixail Baxtin tarixiylikni “roman strukturasining vaqtga oid o‘zgaruvchanligi va tarixiy tafakkur dinamikasining markazi”[2] sifatida talqin qilgan. Unga ko‘ra, tarixiy-badiiy roman tarixni nafaqat aks ettiradi, balki uni qayta quradi, yangicha mazmun bilan boyitadi. Shu jihatdan, “Kafansiz ko‘milganlar”da keltirilgan har bir tarixiy dalil, arxiv hujjatlari yoki real voqelik badiiy asarni tarixiylik tamoyili nuqtayi nazaridan tekshirishda muhim sanaladi.

Yozuvchining tergov protokollaridagi bayonotlar, xususan, o‘z tarjimayi holiga oid epizodlar, avtobiografik diskursning sun’iy deformatsiyaga uchraganini ko‘rsatadi. Yozuvchining tergov hujjatlaridagi qaydlarga diqqat qiling: *“Bugungi tergovda go‘yo tug‘ilganimdan boshlab shu kungacha bo‘lgan qilmishlarimni eslatib, yodimga solmoqchi bo‘lgandek, tarjimayi holimni surishtirishdan boshladi. Tug‘ilgan yilimdan tortib to ota-onam kimligi, qachon tug‘ilib qachon o‘lgani-yu, qarindosh-urug‘larim kim bo‘lgan, qamalganmi-yo‘qmi, chet ellarda bo‘lganmi-bo‘lmaganligigacha hammasiga javob berdim. U esa nimalarnidir uzoq vaqt yozdi. Nihoyat yozganlarini o‘qib berib, qo‘l qo‘yishimni so‘radi. Qo‘l qo‘yishdan avval o‘qidim-u yoqa ushladim. Tug‘ilgan yilimdan boshqa deyarli hamma gaplar buzib, men aytmagan narsalar qo‘shib yozilgan edi. Otang kim, degan savolga otam ham, avlod-ajdodim ham emchilik kasbi bilan shug‘ullangan deb bergan javobim otam dindor, domla bo‘lgan, men o‘zim sovetlarga qarshi targ‘ibot bilan shug‘ullanganman, deb yozilibdi. Axir tarjimayi holimni buzib yozishdan maqsad nima? Bundan kuzatilgan birdan-bir maqsad, butun avlod-ajdodi bilan sovetlar dushmani, degan tavqi la’natni bo‘ynimga osish, xolos. U paytlarda, ayniqsa, dindormi, tamom – sovetga qarshi dushman, degan so‘z edi... Men qol qo‘yishdan bosh tortdim”*[3]. Yuqoridagi satrlarda muallif o‘zining shaxsiy hayot yo‘li, oilaviy kelib chiqishi, ijtimoiy mansubligi to‘g‘risida bergan izohlar qanday qilib tergovchilar tomonidan g‘oyaviy tamg‘a ostida qayta yozilganini ochib beradi. Mazkur parchada hujjatli faktlar muallif tasvirida badiiylashadi va ijtimoiy-siyosiy kontekstda o‘ziga xos poetik-falsafiy ohang kasb etadi.

Avvalo, tergovning tarjimayi hol surishtiruvidan boshlanishi sho‘ro totalitar tizimining shaxsiyatni to‘liq nazorat qilishga intilganini anglatadi. Yozuvchi tilga olganidek, tug‘ilgan sanasidan tortib, otasi kimligi, kasbi, hatto qarindosh-urug‘larining xorij bilan bo‘lgan-bo‘lmagan aloqalarigacha tergovga tortilgan. Bunday yondashuv shaxsiylik tushunchasining toptalishi, biografik faktlarning siyosiylashtirilishi va tarixiy haqiqatning soxtalashtirilishiga olib keladi. Tergovchi tomonidan tuzilgan protokol yozuvchining real hayotiy izohlariga zid tarzda, ya’ni mafkuraviy

[1] Karaxodjaeva M. Badiiy adabiyotlarda Alisher Navoiy obrazi talqini // Ilm vaqti ilmiy jurnali. Volume: 4, Issue: 1. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.18380384

[2] Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе // Бахтин М. Литературно-критические статьи. – Москва: Художественная литература, 1986. – С.182.

[3] Shukrullo. Kafansiz ko‘milganlar: avtobiografik roman. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. – B. 7.

buyurtma asosida talqin qilinadi: otasining emchilik (emlash) sohasidagi faoliyati “dindorlik”, muallifning o‘zi esa “sovetlarga qarshi targ‘ibot olib borgan” shaxs sifatida ko‘rsatiladi. Bu holat tarixiy haqiqatni o‘zgartirish orqali muayyan shaxsni siyosiy jinoyatchiga aylantirish mexanizmining mohiyatini ochib beradi. Bu esa o‘z navbatida yozuvchining o‘ziga xosligi va ijodkor sifatidagi pozitsiyasini so‘roq ostiga qo‘yadi. Yozuvchining “qo‘l qo‘yishdan bosh tortdim” degan so‘zlari badiiy qahramonning emas, balki tarixiy haqiqatni himoya qilayotgan muallif pozitsiyasining qat’iyatidan dalolat beradi. Bu yerda hujjat va badiiy matn oralig‘idagi chegara noaniqlashadi, muallif o‘z shaxsiy haqiqatini daliliy soxta matnga qarama-qarshi qo‘yadi. Ushbu epizod, ayni paytda, o‘zbek avtobiografik romanlarida hujjatlilik tamoyilining muhim unsurlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Shukrullo tomonidan ta’kidlangan faktlar – ziyolilar, pedagoglar, adiblar va san’at vakillarining sistematik tarzda qamalishi, surgun qilinishi yoki otib tashlanishi qatag‘on siyosatining madaniy qatlamga qaratilgan tahdidini ochib beradi. U *“Men bu gaplarni havodan olib aytayotganim yo‘q, tarixning sabog‘idan olib gapiryapman”*[1] deya, o‘z xotirasining ishonchliligini ta’minlash uchun tarixiylik mezonini alohida urg‘ulaydi. Demak, “Kafansiz ko‘milganlar”da faktik tarixiylik badiiy matnning muhim konstruktiv elementi sifatida namoyon bo‘ladi.

KGB tergovi Shukrulloga tengdoshlaridan birining to‘yida Stalinning so‘zini masxaralab, kinoya bilan aytgansan, deb ayb qo‘yishadi: *“Kinoyami, yoki to‘g‘ri ko‘ngilda aytganmanmi, buni qayoqdan bilding! Kinoya qilib aytgan bo‘lsam ham to‘g‘ri aytganman. Chunki to‘y bo‘lishiga qara-masdan dasturxonda yeydigan narsa yo‘q edi. Axir, urush vaqtida, bitta ko‘ylagimiz ikkita bo‘lishi u yoqda tursin, hatto butun ko‘ylakning o‘zi bo‘lmagan. Axir men o‘zim biror uzoqroq joyga to‘y-tomoshaga borib, yotib qolgudek bo‘lsam chiroqni o‘chirmaslaridan yechinolmasdim. Chunki, garchand ko‘ylagimning yoqasi, galstugim bo‘lsa ham ko‘ylakning orqasi yo‘q edi...”*[2] Shukrullo-ning to‘yda Stalin haqidagi kinoyaviy iborasi oddiy ijtimoiy tanqiddan siyosiy jinoyatga aylantiriladi. *“Kinoya qilib aytgan bo‘lsam ham to‘g‘ri aytganman”* degan jumla muallif pozitsiyasining axloqiy ustunligini ko‘rsatadi. Aslida esa bu ibora estetik qarshilik ifodasidir: shaxs – ko‘ngildagi haqiqat orqali zo‘ravon mafkuraga qarshi chiqmoqda. Dasturxonda ovqat yo‘qligi, orqasi yo‘q ko‘ylak – bular moddiy qashshoqlik emas, balki ruhiy, axloqiy tanazzul metaforalari, nazarimizda. Demak, Shukrullo asarida tarixiy faktlar faqatgina shaxsiy hayot sahnasi sifatida emas, balki butun bir mafkuraviy zo‘ravonlik davrining tarixiy-adabiy aks-sadosi sifatida ishlatilgan.

“Kafansiz ko‘milganlar”da 1932–1933-yillarda ro‘y bergan ocharchilik fojiasi chuqur psixologik ta’sirga ega, ayni paytda tarixiy xotirani tiklovchi badiiy tasvir darajasida ifodalanadi: *“Agar yanglishmasam, 32–33-yillar yurtda ocharchilik edi. U vaqtda nonni zaborniy chiptasi bilan olardik. Talon bo‘lishiga qaramay, ba’zan bir-ikki kunlar do‘konga non kelmasdan tegishli nonni ham o‘z vaqtida ololmasdik. Kelgani ham hammaga yetmasdi. Xadradagi Tashtram do‘koni ishchilarga qarashli bo‘lgani uchun bu yerga non boshqa do‘konlarga qaraganda vaqtida kelardi. Shunga qaramasdan non olish oson bo‘lmasdi: hamisha ur-to‘polon, baqiriq-chaqiriq. Men yosh bola bo‘lganim uchun ba’zilar rahm qilib oldinga qo‘yib yuborardi. Ko‘pincha yarim kechadan navbat olishga to‘g‘ri kelardi. Oladigan nonimiz shunaqangi qop-qora, jirish bo‘lardiki, do‘konchi pichoqni suv solingan chelakka tiqib olmasdan buxankani kesa olmasdi. Odamlar shu jirishga ham zor edi. Qo‘limdagi nonni Xadradagi ochlar yulib ketmasliklari uchun ehtiyotlab xaltaga solib olib kelardim. O‘sha yillari Xadradagi Tashtram devorlarining tagida oyoq-qo‘llari ochlikdan shishib, yuzlari qoq suyak, eski uvadalarga o‘ralgan, bitlab ketgan erkak, yosh bolali ayollar qahraton qish sovug‘ida tizilishib, tilanchilik qilib o‘tirishardi. Ertalab nonga chiqqan paytlarimda kecha kechqurun tilanchilarning ayrimlari ochlik va sovuqdan qotib o‘lgan bo‘lib, jasadlarini xuddi sarjin ortgandek aravalarga tashlab olib ketardilar. U mahalda shahar aylanib, o‘lik yig‘adigan maxsus aravalar bo‘lardi”*[3]. Bu yillar sho‘ro siyosatining sun’iy iqtisodiy islohoti – xususan, kollektivlashtirish va majburiy don topshirish siyosati natijasida yuzaga kelgan milliy fojia bo‘lib, muallifning xotiralari orqali konkret ifodasini topgan. Yozuvchi bu davr manzarasini oddiy faktlar sanab o‘tish bilan emas, balki bolalik xotirasining nozik ko‘zgusi orqali ochadi. Navbatda turgan odamlarning ur-to‘poloni, qorong‘i tonglarda non kutib turganlar, qop-qora, pichoqsiz kesib bo‘lmaydigan non – bularning bari aniq detallarga asoslangan badiiy xotira mezonlariga mos keladi. Shukrulloning bolalik nigohi bilan berilgan manzaralar ayniqsa kuchli hissiy yuklamaga ega: u o‘zini yetim boladek emas, balki garchi yosh bo‘lsa-da, ijtimoiy fojianing to‘laqonli guvohi sifatida tasvirlaydi.

Tashtram devorlari tagida tilanchilik qilayotgan, qahraton sovuqda ochlikdan shishgan, qoq suyak odamlardan tortib, tongda o‘liklarni “sarjin ortgandek

[1] Shukrullo. Kafansiz ko‘milganlar: avtobiografik roman. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. – B. 30.
[2] Shukrullo. Kafansiz ko‘milganlar: avtobiografik roman. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. – B. 68.
[3] Shukrullo. Kafansiz ko‘milganlar: avtobiografik roman. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. – B. 72-73.

aravalarga” solib olib ketish manzarasi esa kishini larzaga soladi. Eng muhim jihatlardan biri shuki, muallif ushbu fojiani faqat tarixiy dalil sifatida emas, balki madaniy xotira sifatida ham qayta tiklaydi. Tilanchilar, o‘lik yig‘uvchi aravalar kabi obrazlar orqali insoniyat shuurida o‘chirilgan tarixiy haqiqat qayta jonlanadi go‘yo. Demak, ocharchilik yillari tasviri Shukrulloning avtobiografik romanida nafaqat tarixiy haqiqatni, balki insoniy iztirob va ijtimoiy beparvolik o‘rtasidagi ziddiyatni estetik anglash orqali badiiy ifodalashga xizmat qiladi.

“Kafansiz ko‘milganlar” romanining eng og‘riqli sahnalaridan biri qamoqxona bilan bog‘liq haqiqatlar, ayniqsa, avaxtadagi inson sha’nini oyoq osti qiluvchi manzaralar tasviridir: *“O‘rdak laqabli nazoratchi xotin dam-badam temir eshikning darchasidan mo‘ralab: Parashda dog‘ qolmasin. Tezroq qimirlalaring, suvni ko‘p sarflama! – deb bir necha bor buyruq berib turardi. Xotin bo‘lsa ham nihoyatda qahri qattiq, rahmsiz edi. Ammo unga sen kimu, men kim deyaolasanmi? Bu huquq qayoqda! Ular senga inson deb qarashadimi? Mutlaqo!*

Bir oy, ikki oyda kameralarga kirib turadigan vrach yoki turma boshlig‘i ham atrofga nazar solib, kameraning qishda muzlab qolgani yoki yozning issig‘ida sasib, bijg‘ib ketganini emas, asosiy e’tiborni burchakda turgan mis tuvakning dog‘i bormi, yo‘qligiga qaratadi. Bundan maqsad senga g‘amxo‘rlik emas, aksincha, senlardan ko‘ra mana shu tuvak biz uchun e’tiborli, senlar shuni tozalashga loyiqsizlar, demoqchi bo‘lardi. Tuvakda biror dog‘ topsa, seni karserga tashlab jazolashni yoki uydan keladigan ozmi-ko‘pmi nasibadan mahrum qilishni mo‘ljallardi”[1].

Ushbu lavha badiiy xotiraning insoniy qadr-qimmatni qoralovchi, ma’naviy inqirozni fosh qiluvchi kuchli ijtimoiy-psixologik hujjatidir. Shukrullo qamoqdagi real holatni ichki monolog, naturalistik tasvir va tragik realizm uslublari orqali badiiy shakllantiradi.

Nazorat xodimining “Parashda dog‘ qolmasin!” deya doimiy nazorat ostidagi harakatlari inson erkinligi va shaxsiy daxlsizlik konsepsiyasining Shukrullo yashagan tarixiy davrda butkul inqirozga uchraganligini anglatadi. Avtoritar tuzumning “fojiaviy absurd”-ga asoslangan qatag‘on mexanizmi o‘z aksini bu yerdagi metonimik detallar – tuvak, dog‘, sasigan havo kabi predmetlar orqali topgan. Shuningdek, bu sahnada obrazli kontrast vositasi ham ustalik bilan qo‘llanilgan. “Xotin bo‘lsa ham nihoyatda qahri qattiq, rahmsiz edi” degan ibora zamirida insoniylikdan butkul yiroqlashgan, g‘ayriinsoniy tizim vakilining qiyofasi aks ettiriladi.

Romanda bir oyda bir keladigan vrach va turma boshlig‘i e’tiborini inson salomatligiga emas, balki tuvakdagi dog‘ga qaratishi ijtimoiy zo‘ravonlik shakli sifatida talqin qilinadi. Bu yerda yozuvchi qamoq nazorat tizimini fosh etadi: ya’ni qamoqxonadagi har bir harakat doimiy kuzatuv ostida bo‘lib, bu orqali shaxs ongi doimiy ruhiy tazyiq ostida saqlanadi. Tuvakda “dog‘” qolsa, karserga tashlash, uy-dan keladigan ozgina nasibadan mahrum qilish – jazolash orqali shaxsni irodasizlashtirish siyosatining badiiy ko‘rinishidir. Bu jarayon Shukrulloning individual xotirasida emas, balki xalq xotirasida muhrlangan bir dard sifatida ifodalanadi. Ya’ni Shukrullo xotirasini emas, o‘z avlodining, o‘zbek ziyolilari qatlamining milliy jarohatini badiiylashtirgan.

Rezyume. Tarixiylik tamoyili badiiy adabiyotda o‘tmishdagi voqelikni haqqoniy aks ettirish uchun juda muhimdir. Tarixiylik avtobiografik asarlarning badiiy qiymatini belgilovchi muhim tamoyillardan biridir. Ushbu maqolada Shukrulloning “Kafansiz ko‘milganlar” romani misolida o‘zbek avtobiografik romanlarida tarixiylik tamoyilining ahamiyati tahlil qilinadi.

Resume. The principle of historicity is very important for the truthful reflection of past reality in fiction. Historicity is one of the important principles that determine the artistic value of autobiographical works. This article analyzes the importance of the principle of historicity in Uzbek autobiographical novels using the example of Shukrullo‘s novel “Those Buried Without Shrouds”.

Резюме. Принцип историчности имеет огромное значение для правдивого отражения прошлой реальности в художественной литературе. Историчность – один из важных принципов, определяющих художественную ценность автобиографических произведений. В данной статье анализируется значение принципа историчности в узбекских автобиографических романах на примере романа Шукрулло “Похороненные без савана”.

[1] Shukrullo. Kafansiz ko‘milganlar: avtobiografik roman. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023. – B. 80.